

DEN RYSKA INKVARTERINGEN I ROSLAGEN 1743—44

Ett vittnesbörd ur Frötuna kyrkas sockenstäm-
moprotokoll¹

Av INGEBORG WILCKE-LINDQVIST

Sommaren 1744 lämnade en större kontingent — 10,000 man — ryska trupper Sverige. Det hade icke varit fråga om någon »ockupation» efter det olyckliga kriget 1741—43; trupperna voro i stället hjälptrupper, som inkallats för att hjälpa svenskarna vid ett befarat angrepp av Danmark. En av följderna av freden i Åbo var nämligen den, att den ryska kejsarinnans protegé, Adolf Fredrik av Holstein-Gottorp, valdes till svensk tronföljare i stället för den danske kronprinsen, som tidigare haft stora utsikter. Detta hade väl i och för sig icke motiverat farhågor för ett krig, men huset Holstein-Gottorp låg av gammalt i delo med danska kronan om Slesvig, och danskarna å sin sida befarade, att svenskar och ryssar nu gemensamt skulle understödja dessa anspråk. Tillrustningar för ett preventivkrig gjordes faktiskt också på danska sidan. Det var under dessa omständigheter och i betraktande av landets svårigheter att efter det nyss avslutade kriget med Ryssland ensamt uppställa tillräckliga stridskrafter, som svenska regeringen begärde Rysslands hjälp först och främst med en flotta, men i andra hand även med trupper att förlägga i Skåne för att avskräcka danskarna. Ryssarna för sin del synas inte ha varit angelägna om att delta i ett krig mellan Danmark och Sverige och visade ringa intresse för planerna på en gemensam flottaktion, men voro desto mer hugade att förlägga trupper i Sverige. Härvid förklarade de sig rent ut mindre avse att hjälpa Sverige mot

Danmark än att bidraga till »den invärtas orons stillande» — det fanns nämligen vid denna tidpunkt ett utbrett svenskt missnöje, särskilt bland allmogen, över tronföljarvalet och även starka sympatier för Danmark och den danska kronprinsen. Det svenska rådet kände sig på intet vis tilltalat av en hjälpaktion av detta slag, men kunde ej hindra den, och så kom det sig, att på hösten 1743 ryska styrkor under den skotskfödde generalen Keith landade i Sverige och förlades, icke i Skåne, som meningen från början varit, utan utmed svenska östkusten. Huvudsakligen tyckas de ryska trupperna ha förlagts kring Nyköping och Norrköping. Men en del fingo också kvarter i Roslagen, varom bl. a. Frötuna kyrkas sockenstämmaprotokoll bära vittne. Det är synd att säga, att främlingarna voro populära bland befolkningen. De sockenstämmaprotokoll, som åsyftas, återges — då de mig veterligt icke tidigare varit tryckta eller överhuvud taget beaktade² — här nedan i obeskuret skick, med reservation för en och annan bristande överensstämmelse i ortografin med originalet:

Sst. prot. 1744. 12 febr. Påmint Pastor åter om den förfallna Bogårdsmuren i norr. Allmogen begärte therifrån entledigas, så länge then swära ryska inqwarteringen låg dem på händerna.

1744 d. 17 Junii sammanträdde Frötuna församlings Sochneboer i Sochnestugan at upgifwa de skador, som af den Ryska milisen blifwit them tilfogade: ty man hade fåt hopp, at thes höga Befäl skulle sökja sådant ersättia: eller måtte åtminstone framtiden få skönja hwad Ryske subsidie-trouper, i Sverjet owanlige litet tjena inom Rikets grents, utom det at så stort förtroende med en mäktigare granne, och des nu mer inhämtade kundskap om våra stranders belägenhet och inlopp, komma af Barn och Barnabarn mera beklagligt at rönas.

Som Ryska milicen är hemma wan, at öfwer Allmogen härska och honom onäpst få wäldföra, så kom på lyckan an, at hans Officerare, under hwilka man hade at beskydda sig, mer eller mindre straffbara wille se Soldatens förbrytelser an. The hade ståt i landet sedan förleden höst, och öfwer kalla wintern vidare warit omkringlagde, så at uppå hwar åboe lasten ansågs drägligare och deras umgänge mera fogligit, så länge Bonden hinte dela sin enda beta, men sedan de nu mera warit närmare dragne tilsamman, at mången enda Bonde måst hysa 30, och wäl 60 des Soldater allena, med offi-



Frötuna kyrka. Målning från omkring 1840 av C. A. FAHLGREN. Tillhör ingenjör W. Nordström, Penningby.

cerare, at honom icke mera giörligit blef fullgiöra deras snärk och pock, har mången, hwarken inom eller utom hus, egt någon trygghet, mången måst sättia ryggen til, mången i sit hus illa blifwit wåldförd så wäl om liusa dagen, som nattetid, mången all des egen-dom beröfwad och her [i] orten öfwer alt haft exempel nog af blod och mord.

Allmogen här i orten inlagt hos höglofl. landshöfdinge Ämbetet sin klagoskrift öfwer åtskillige sådana sina beswär, i synnerhet hwad de först inom hus af de Ryske lida måste, sedan huru deras åkrar och ängar blifwa nedtrampade då Soldaten där samlar sig grönkål och de små nuppar uppå deras ertland der til afpläcker: Allmogen af foderlösa i huset nödgas låta sina kreatur drifwas i wall; men måste sjelf följa kreaturen: ty andre wallhjon eller pigor af de Ryske Soldater blifwit i skogarne wåldförde och ändå kreaturen här och där i skogen slaktade, at Allmogen äfwen utom hus haft all otrygghet.

Nu wille samma Allmoge här i Frötuna församling allenast an-gifwa hwad ifrå dem blifwit bortstulit.

1^o. framträdde Erich Mårtensson i Nättsta och berättade det en ko blifwit natten före sidste nyårsdag utur hans fähus bortförd,

räntan wid Telge och huden i Telge-å funnen, där Granadier Compagniet ligger inqwarteradt.

2^o. Aron Jansson i Brosta berättade det sistledne långfredag, under gudstjensten, då man också såg sex stycken Ryssar med högt skratt och siungande gå wår kyrka förbi öfwer isen, skola de samma brutit sig in genom fönstret och hos honom bortstulit twenne silfwerkappar om 10 plåtars värde med en metall mortel om 3 p^r, men låtit sig skrämmas deraf at hans lilla barn, som allena warit hemma, sluppit ut genom dörren och med gråt och rop sprungit up til byn, så at the ingen vidare skada giort.

3^o. Jan Persson i Mutsunda beklagade sig hafwa mist d. 14 sistl. Maj 36 al^r blaggarns wäf, utom annat i pengar och gångkläder, som hemligen utur huset blifwit stulne.

4^o. Olof Andersson i Tullnäset sade det Ryssar fredagen före fastelags-söndagen brutit sig in i hans fähus och i hans bod, tå borttagit 2 st. får och $\frac{1}{2}$ barkad hud, någon tid derefter stulit et förkläde utur hans stuga och wid Pingsthelgen skall en Granadier burit til Telge en hans gumse.

5^o. Erich Ersson i Bryggården andra dag pingst mist en tu års gammal oxknüpfel.

6^o. Jan Ersson ibidem sade det Granadierer i wårtiden ifrån honom bortstulit 2 förkläden af lärft och en liten gris.

7^o. Anders Swensson i Bryggården mist i Pingsthelgen en 2 års gl oxknüpfel och 2 skiortor.

8^o. Matts Jansson i Rom förleden andra stora Böndag, i sit hus öfwerfallen och illa slagen, mist en qwiga, som då blifwit honom fräntagen, och söndagen der på har hans hustru blifwit i skogen, där hon sökt rädda sin ko, med blånader och blodsår, til sin koja tilbaka skrämnd.

9^o. Thomas Person i Knutby, söndagen efter andra böndagen, sent om aftonen, mist en ko, då hans hustru med möda räddat sit lif utur Ryssarnas händer, hwilka sprungit til och welat med wår-jan sticka henne igenom.

10^o. Anders Mattsson i Bryggårds Backstuga sade, det, för en månad sedan, någre ryssar kommit i hans koja, fallit honom med wåld öfwer, och hållit hans händer bak om hans rygg, under det deras kammerater tagit alt hwad de funnit i kojan, och, på det han icke skulle ropa, hafwa de satt en knif för hans strupe och dermed afskräkt honom, at han måst sittaa tyst och se dem borttaga 18 al^r wallmar, 5 b^r[?] lingarn, 2 st. skiortor, 12 D. pengar, 1 lingarns lakan, hans kläder, halsdukar, mössor, fäll och alla matvaror, straxt derpå åter igenkommit, slagit den gamla mannen rät illa, och tagit ut hans kista, den de burit ut i skogen.

11°. Anders Andersson i Bryggården mist en slessings skiorta, en gris och annat smått.

12°. Per Andersson i Nordrona i Januario wid qwarnen i Norrtelge mist en span kornmjöl tillika med säcken, och sedan wantar, strumpor och annat smått hemma i huset. Ther wid öfrige allmogen berättade, at förmycket wore til at upräkna hwad smått the mist efter handen: ty ther något brukbart legat för Ryssarnas händer, har det altid följt med.

13°. Anders Staffansson i Skummelängen [?] dagen efter Christi himmelfärdsdag förlorat 30 al^r wäf.

14°. Per Andersson i Wäsby blifwit wid Marknadstiden, under wägen ifrå Norrtelge, röfwad uppå isen, och honom fråntagne 12 Dr i pengar och 1 kopparkiättel, den han där köpt för 30 Dr kmt.

15°. Jan Person i Öfwerstboda, förleden andra Storböndag, mist 20 al^r lingarnswäf och en trådtröja.

16°. Nils Andersson i Grind är en qwiga, et slesings förkläde, 5 br lingarn, 1 dammast mössa, et cattuns förkläde och andra sådana qwinfolkskläder, tid efter annan frånstulne.

17°. Gl. Jan Ersson i Garka [?] sade at Granadierer brutit sig in i hans bod och stulit ut hans storbåts segel, som kostat honom 150 Dr.

18°. Jan Persson i Görla i Påskhelgen mist tre får, en galt och en säck, som han dock lånt til en rysse, som han icke känt.

19°. Unge Per Persson ibidem mist 2 st. kalfwar.

20°. Erich Ersson ibidem en gl. tacka.

21°. Jan Jöransson i Östhamra mist 1 oxhud om 4 plåtars värde, 2 kalfskin, lakan, et förkläde, en redgarns mössa och annat, tid efter annan.

22°. Unge Anders Ersson ibidem, natten emellan den 3. och 4. Maji, hafwer Ryssen brutit sig in genom hans bodtak, och borttagit alt hans bröd, kiött, fläsk och 1 fierding erter.

23°. Smeden Per Olsson i Östhamra torp mist genom sådana tiufwar om natten emellan 5^{te} och 6^{te} dag jul, alt sit kött och fläsk, 3 halfspän fulla med bröd och en fierding erter.

24°. Anders Andersson i Osen mist 3 st. får sistledne d. 1 Maji med annat smått, få granadierer också slagit sönder hans fönster om natten.

25°. Erich Andersson i Lönswik blifwit i marknadstiden 12 Dr bortröfwade på landswägen, och sedan ett par nya skor hemma i huset.

26°. Jan Michelsson på Mellingeholm berättade det Ryssen 5 gånger stulit fisk utu sumpen, då de öfrige sade sådant ofta på flera ställen wara skedt.

27°. Erich Perssons änka i Wreta d. 15 Maji mist en tacka.

28°. Jan Classon i Skafsta sade sig mist en fierding insaltad Id, och alt drickat i sin källare, hwar til de brutit hål på sielfwa muren.

29°. Lars Ersson i Wigelsjö, at the rifwit til sina läger all halm af hans tak, och warit på wägen at tända eld i huset, thet också flera berättade wara skedt hos dem.

30°. Per Persson i Wigelsjö, som har 60 man inqwartering, klagade det Ryssarna rifwit all halmen af hans tak och förderfwat husen.

31°. Anders Persson torpare under Mellingeolm mist 1 par nya skinböxor om 20 D^{rs} värde, 1 lingarns skiorta 1 Cattuns förkläde, 1 par ullstrumpor och en hatt.

32°. Anders Erssons änka i Sika mist 2 slessings halskläden, 1 säck, 1 ny redgarms mössa och annat smått.

33°. Carl Andersson i Bältartorpet klagar at de slagit sönder hans fönster, stulit ut lingarns lakan om 8 al^r och hans äng om 20 lass hö och 5 lass rörvass, där de mönstrats, aldeles nedertrampat.

34°. Kläckaren Fröman mist en hop smått i huset, och Pingstmorgon hafwa ryssarna brutit sig in i hans källare, där de alt hans dricka updruckit och låtit utrinna.

35°. Erich Ersson i Galltorpet blifwit Pingstmorgonen i sit hus öfwerfallen, tå mist en gumse, fåt blånader och blodsår.

36°. Per Mattsson i Nyby torp mist en halfspan råg på badstugan, 1 par skinböxor, 1 ny säck, en ny skiorta, 1 par ullstrumpor, och det i åtskilliga gånger tå han, som med den förr nämnde bo wid landswägen, också både illa blifwit slagne, hwarföre sedan the nödgats gå frå sina torp, husen sedan blifwit aldeles sköflade, fönstren sönderslagne, och alt samman up och nedwändt.

37°. Michel Ersson i Borg förlorat efter handen åtskilligt smått, som legat för deras händer.

38°. Jan Olsson i Wigelsjö mist 3 fjärdingar råg på badstugan.

Utom alt thetta tykte dock allmogen sin dagliga fruktan och osäkerhet ännu wara swårast: ty the finna sit tilstånd intet annat, än wore the aldeles under et Ryskt ok bortgifne, så wida de icke rådde om sit lilla, utan alt hwad Ryssarna finna hos dem, måste de gifwa frå sig, om de skola ega någon ro i husen. Många hade ock at berätta om allehanda oro af deras öfwerdådiga inqwartering, och den trägna uppässning och undergifwenhet, som af dem fordras.

Pastor lät them närmare förstå meningen af höglöfl. Landshöfdinge Ämbetets sidsta gifna swar uppå deras inlagde klagan, och hur ömt höghem^{te} ämbete gåt til wäga, at kunna hämma all sådan

deras olägenhet. Tröstade dem ock der med, at, med Guds hielp, desse gäster snart komme at gå här ifrån.

Wi kunna med alt thet tilräckeligen se i hwad crisi wi lefwa: ty, ehuru desse auxiliair troupper i landet måtte stå under vårt lands regering; när likwäl Landzhöfdinge Ämbetet anstaltat om skiuts til des afmarche heter det af dess öfwerste, det han ifrå sin General intet ännu fåt ordres derom, såsom komme det an uppå Ryssarnas wälbehag, at hos oss hålla hus huruledes och så länge dem behagar. Til alla brottmål hafwa de ock sin egen domstol, och ega afsfraffa sit folk, såsom dem behagar, at man funnit det af deras officerare, til hwilka de lidande hafwa sin enda tilflykt, mycket lamt hafwa warit handhaft. O! Deus, in quae nos reservasti tempora! fac, propter ecclesiae tuae diversorium, ne veniant duriora!

Notavit Pastor³

Efteråt inkommo Båtsman And. Biörk frå Biörknäs och berättade en granadier i Norrtelge stult af honom i säd och pengar 8 D^{rs} värde.

En torpare wid Sund under prestegården mist en wäf om 23 alr.

Jan Jöransson i Östhamra mist 3 st. får.

g. Per Persson i Görla mist en harf.

Pastor genom Ryska tiufweband förlorat en grisdiger sugga.⁴

Man har ock sedan förnummit om flera stölder och öfwerwäld här i församlingen, dem man dock icke kunnat upföra, så länge man icke wetat beskaffenheten nogare. Andra församlingar rönt thet samma men eller mindre.

1744 Marie Besökelses Dag skedde deras af march härifrån till samlingsplatsen Gräddö, därest de til d. 12 hujus alla 1000 skola campera och gå dädan til sin hemort. Gud låt aldrig en sådan tid upgå för det trängda Swerjet mera!

Att de svenska myndigheterna hade svårigheter att bli av med de dess värre icke objudna gästerna är fullkomligt riktigt. General Keith, som personligen tycks ha varit en redbar man — man minns Topelius' sympatiska skildring av honom i 'Hertiginnan av Finland' — hade tydligen sin regerings uppdrag att under alla slags förevändningar hålla de ryska truperna kvar i Sverige. Tills plötsligt ett omslag skedde! Den allsmåktiga ryska kejsarinnans avsikt förklarades nu vara att åstadkomma fred i Norden, varefter ryssarna avseglade i juli 1744.

NOTER.

¹ Vid tecknandet av bakgrunden till de händelser, som Frötuna kyrkas i denna uppsats avtryckta sockenstämmoprotokoll så målande berätta om, har förf. följt LEIF DANNERTS i Uppsala 1943 försvarade avhandling, Svensk försvarspolitik 1743—1757 i dess utrikespolitiska och inrikespolitiska sammanhang. Jfr C. G. MALMSTRÖM, Sveriges politiska historia från kon. Karl XII:s död till statshvälfningen 1772, 3, Sthlm 1897, s. 240 ff. samt C. HALLENDORFF i En bok om Östergötland, Sthlm 1915, s. 137 ff. E. ALFR. JANSSON har i Skärgårdsliv i forna tider, 2, Sthlm 1935, s. 148 ff., återgivit några vittnesbörd om den ryska inkvarteringen på Värmdön 1733—34.

² De omnämnas dock i en not av RADLOFF (Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län, [1], Ups. 1804, s. 43).

³ O, Gud, för vilka tider har Du icke sparat oss! Gör, för Din kyrkas räddning, att icke värre må stunda! Antecknat av Pastor [mag. And. Waselius, kyrkoherde i Frötuna 1738—59].

⁴ Som en kommentar till de många matstölderna kan nämnas, att enligt överenskommelse mellan svenska och ryska regeringarna den senare hade att svara för de ryska truppers underhåll!